

9. Eugene N.A., & Taber C.R. The theory and practice in translation. Leiden : E.J. Brill, 1982.
10. Evseeva K.V., & Kozlova Y.A. Modality in English and Russian languages and methods of its transmission in bilingual translation. *International Journal of Humanities and Cultural Studies*, 2016. No. 1(1), p. 552–559.
11. Fois E. Audiovisual translation: Theory and practice. *Between*, 2012. No. 2(4), p. 1–16.
12. Halliday M.A.K. & Matthiessen C.M. Halliday's introduction to functional grammar. New York : Routledge, 2014.
13. Kress G. R., Leeuwen T. van. Multimodal Discourse: The modes and media of contemporary communication. London : Edward Arnold, 2002. 152 p.
14. Knežević B., & Brdar I. Modals and modality in translation: A case study based approach. *Jeziškoslovlje*, 2011. No. 12(2), p. 117–145.
15. Kranich S. Epistemic modality in English popular scientific texts and their German translations. *TransKom*, 2009. No. 2(1), p. 26–41.
16. Lian Z., & Jiang T. A study of modality system in Chinese-English legal translation from the perspective of SFG. *Theory and Practice in Language Studies*, 2014. No. 4(3). Pp. 497–503.
17. Moindjie M.A. The function of modality in translation. *International Journal of Comparative Literature and Translation Studies*, 2015. No. 3(2), p. 11–24.
18. Molina L., & Albir H.A. Translation techniques revisited: A dynamic and functionalist approach. *Meta: Journal Des Traducteurs*, 2002. No. 47(4), p. 498–512.
19. Mondada L. Technology, literacy and learning: A Multimodal Approach. London : Routledge Falmer, 2008. 112 p.
20. Thompson G. Introducing functional grammar. London : Edward Arnold, 1996.
21. Verstraete J.C. Subjective and objective modality: Interpersonal and ideational functions in the English modal auxiliary system. *Journal of Pragmatics*, 2001. No. 33(10), p. 1505–1528.
22. Wang J., & Chen X. Misuse of shall in the English translation of China's legal text. *World Journal of English Language*, 2014. No. 4(1), p. 25–31.
23. Yang A., Zheng S.Y., & Ge G.C. Epistemic modality in English-medium medical research articles: A systemic functional perspective. *English for Specific Purposes*, 2015. No. 38, p. 1–10.
24. Zhang H.Y. Comparative analysis of modal auxiliary verbs in English and in Chinese. *Sino-US English Teaching*, 2015. No. 12(2), p. 128–136.

УДК 811.112.2'255.4:821.113.2](042,2)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.17>

**ОСОБЛИВОСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ВПЛИВУ
ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОГО ОПОВІДАЧА НА РЕЦИПІЄНТА ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ
(НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ Г. ГЕССЕ «ГРА В БІСЕР» ТА «СТЕПОВИЙ ВОВК»)**

**PECULIARITIES OF PRESERVING THE FUNCTIONING AND INFLUENCE
OF THE INTERTEXTUAL NARRATOR ON THE RECIPIENT DURING
TRANSLATION (BASED ON THE WORKS OF H. HESSE
"THE GLASS BEAD GAME" AND "STEPPEWOLF")**

Гумений В.В.,

orcid.org/0000-0003-1270-8893

*старший викладач кафедри романо-германської філології та перекладу з німецької мови
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

У роботі проведено аналіз лексичних, граматичних та стилістичних особливостей збереження впливу інтертекстуального оповідача на реципієнта під час перекладу в романах Г. Гессе «Гра в Бісер» та «Степовий Вовк»; конкретизовано тематичний та термінологічний апарат; установлено стан охоплення проблематики дослідження впливу інтертексту в перекладі вітчизняними та зарубіжними дослідниками.

Передусім з'ясовано особливість перекладу внутрішньо-оповідної структури роману як елемента оповідного стилю в матеріалах, пов'язаних із вивченням «Сіддхартхи» в лінгвістичних світоглядних картинах, та розглянуто приклади авторських оповідних концепцій у перекладах досліджуваних текстів. Висвітлено категорії наративних конструкцій, застосованих в оповіді автора та перекладах, визначено рівень впливу інтертекстуального розповідача, а також ступені використання інтертекстового і композиційного складників романів та їх відтворення в перекладах.

У процесі дослідження доведено необхідність використання стилістичних трансформацій у перекладі та їх вплив на реципієнта, виявлено характерні особливості, що відповідають модерністському стилю Г. Гессе, та мовні засоби відтворення його оповідних структур, проаналізовано концепт творення інтертексту в перекладах та систематизовано базові наративні функції, збереження яких суттєво впливає на якість та адекватність перекладу.

Визначено першочергову роль гетеродієгетичного розповідача в тексті оригіналу автора та перекладах російською, українською та англійською мовами, яка істотно впливає на інформаційну ретрансляцію в текстах оригіналу і їх перекладах. Фокусування на оцінці чи на певних фрагментах розповіді сприяє розкриттю її важливості, але водночас текстова репрезентація оповіді відрізняється від деяких інтертекстових змін у перекладах та здатності сприйнятливої інтерпретації, що створює реципієнта, під час прочитання, під впливом інтертексту.

Також к дослідженні з'ясовано, що настроєвість наратування в перекладах романів «Гра в Бісер» та «Степовий Вовк» матеріалізується кризь мовлення гетеродієгетичного оповідача, який у тексті твору повністю приховується у свідомості другорядних персонажів, що досягається за рахунок вживання окличних речень, вставних конструкцій та повторів.

Ключові слова: наратор, інтертекст, оповідач, персонаж, реципієнт.

The analysis of lexical, grammatical and stylistic features of preserving the influence of the intertextual narrator on the recipient during the translation in H. Hesse's novels ("The Glass Bead Game" and "Steppenwolf") and their translations is carried out; the thematic and terminological apparatus is specified; the state of coverage of the issue of research of the influence of intertext in translation by domestic and foreign researchers is established.

First of all, the peculiarity of the translation of the inter-narrative structure of the novel as an element of narrative style in the materials related to the study of "Siddhartha" in linguistic worldviews is clarified, and examples of author's narrative concepts in translations of researched texts are considered. The categories of narrative constructions used in the author's narrative and translations are covered, the level of influence of the intertextual narrator is determined, as well as the degree of use of intertextual and compositional components of novels and their reproduction in translations.

In the process of research, the necessity of using stylistic transformations in translation and their influence on the recipient is proved, the characteristic features corresponding to H. Hesse's modernist style and linguistic means of reproduction of its narrative structures are revealed, the concept of intertext creation in translations is analyzed and basic narrative functions are systematized. significantly affects the quality and adequacy of translation.

The primary role of the heterodiegetic narrator in the author's original text and translations in Russian, Ukrainian and English, which significantly influences the information retransmission in the original texts and their translations, is determined. Focusing on the assessment or on certain fragments of the story helps to reveal its importance, but at the same time, the textual representation of the story differs from some intertextual changes in translations and the ability of receptive interpretation that creates the recipient, while reading, under the influence of intertext.

The study also found that the mood of narration in the translations of the novels "The Glass Bead Game" and "Steppenwolf") materializes through the speech of a heterodiegetic narrator, who in the text is completely hidden in the minds of minor characters, achieved through the use of exclamatory sentences, insert constructions and repetitions.

Key words: narrator, intertext, narrator, character, recipient.

Постановка проблеми. Проблема коректного відтворення інтертексту в перекладі завжди була складним у своєму вирішенні завданням. Проблематиці його збереження в перекладі присвячено багато праць українських вчених: В. Балдинюка, Т. Гундорової, М. Дем'янюк, К. Москалець, О. Капленко, які впровадили вагомі теоретичні засади перекладознавства, а також структуру та методологію перекладу стилістичних одиниць мови.

Сучасна філологія зазнала впливу новітніх наукових парадигм, що спонукає науковців до перегляду поглядів на об'єкт аналізу тексту як продукту мовленнєвої діяльності, який фіксує процес мовної комунікації. Так само, як і сучасне перекладознавство зазнає скрутного становища з точки зору інноваційних підходів до ретрансляції авторського стилю під час перекладу, і питання його збереження має викликати необхідну до себе увагу, адже саме автор та його стиль є носієм оригінальності твору, яка втрачається через нехтування роботою перекладача саме зі стилістикою тексту.

Необхідно підкреслити, що відтворення інтертексту невід'ємно пов'язане з теорією художньої прози і теорією інтерпретації, що, у свою чергу, розкриває проблеми перекладу авторських творів масової літератури. І саме елементи перекладів романів «Степовий вовк» та «Гра в бісер» Германа Гессе є яскравими прикладами структурно-семантичного зміщення, що чинить безпосередній вплив на сприйняття читачем текстової інформації, особливості якого є актуальною проблемою дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження відтворення інтратексту автора проводиться в синтезі таких напрямів, як: наратологія (Р. Каралашвілі, Л. Коломієць, Ю. Левін, В. Шмід), лінгвостилістика (В. Тюпа, В. Телія, О. Падучева, О. Мороховський), перекладознавство (І. Мегела, Ю. Лотман, а також порівняльне літературознавство (І. Полетуша, І. Папуша). Такий міждисциплінарний підхід до дослідження наративної складової частини текстів Г. Гессе дозволяє всебічно аналізувати матеріал через охоплення його стилістичних та концептуальних одиниць у текстах оригіналу та перекладах.

Існує твердження, що просторовий нарратив є способом ретрансляції певного повідомлення автора через поєднання логічних і емоційних компонентів стану персонажа на лексичному та морфологічному рівнях, що впливає на свідомість реципієнта. Не дивлячись на достатню кількість підходів дослідників (І. Ільїн, Ж. Женетт, Дж. Ділі, В. Адмоні), зараз не існує певної універсальної моделі, за якою можна інтерпретувати інтертекстову складову частину того чи іншого автора в перекладі, встановлення якої є одним із завдань дослідження.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання:

1) дати визначення та класифікувати перекладацькі трансформації в інтертекстуальних оповідних конструкціях відповідно до порівняльного перекладацького аналізу;

2) з'ясувати впливовість лінгвістичних та стилістичних факторів збереження та впливу мовлення автора в контексті перекладу;

3) визначити рівень дослідженості інтертексту Г. Гессе в лінгвістичному аспекті художньої мови автора;

4) провести порівняльний аналіз текстів романів «Степовий вовк» та «Гра в бісер» та їх перекладів на предмет визначення схожостей та розбіжностей у збереженні інтертекстуальної складової частини творів автора;

5) встановити характерні для стилю автора оповідні моделі в перекладах.

Виклад основного матеріалу. Герман Гессе писав роман «Гра в бісер» майже 10 років. Опублікований в 1943 році, під час війни, роман присвячений духовному світу. Така невідповідність пояснила непросту долю цього роману. Зупинці для роздумів не вистачає духовного світу. Духовна утопія Гессе – це відповідь на час. Тільки так можна уникнути страшного світу. Духовне життя потрібне для того, щоб світ не руйнувався. Потрібно конче, бо тільки завдяки існуванню духу тіло знаходить стійкість.

У провінції люди не дбають про духовні питання. Наратор – представник цього світу, пояснює сутність цього світу на тлі 20-го століття. Людство одного разу зрозуміло, що духовна діяльність є обов'язковим елементом життя. Духовне діє і на прагматику. У цій провінції настав час стабільності культур. Співвіднесеність з Еліотом. Пізній Гессе був близький до ідей неотрадиціоналізму.

Люди духу рятують світ від хаосу, від руйнування. 20-е століття – люди духу відмовилися самі від своєї місії заради ринкових відносин, для

матеріальної зручності. Духовне перетворилося в об'єкт продажу.

Головний герой – обдарована дитина, яка проходить своє життя у зв'язку з духовною діяльністю. Загальний тон роману зовсім не позитивний. Перед нами не утопія, а антиутопія. Критичний пафос. Світ застигнутий в момент розпаду. Люди знову почали сумніватися в тому, що духовна діяльність потрібна. Герой перший дослужився до найвищої посади, залишив її і пішов назавсім. Він приходить до необхідності рухатися далі:

Da ich schwieg, fuhr er fort: Glauben Sie bitte nicht, daß ich ironisch spreche! Lieber Herr, nichts liegt mir ferner, als diese Bürgerlichkeit und Ordnung etwa verlachen zu wollen. Es ist ja richtig, ich selbst lebe in einer andern Welt, nicht in dieser, und vielleicht wäre ich nicht imstande, es auch nur einen Tag lang in einer Wohnung mit solchen Araukarien auszuhalten.

“Do not, please, think for a moment”, he went on when I said nothing in reply, that I speak with irony. My dear sir, I would not for the world laugh at the bourgeois life. It is true that I live myself in another world, and perhaps I could not endure to live a single day in a house with araucarias.

Поскольку я промолчал, он продолжил: – Пожалуйста, не думайте, что я иронизирую! Дорогой мой, я меньше всего хотел бы подтрунивать над этим мещанским порядком. Верно, я сам живу в другом мире, не в этом, и, пожалуйста, не выдержал бы и дня в квартире с такими араукариями.

Оскільки я мовчав, він повів далі: – Тільки прошу вас, не подумайте, що я глузую! Любий мій, я навіть не подумав би сміятися з цього мещанського ладу. Щоправда, сам я живу в іншому світі, ніж цей, і, мабуть, у такому помешканні з араукаріями не зміг би витримати жодного дня.

До фонетичного рівня відносимо переклад слова «Araukarien», яке було транслітеровано в перекладі українською «араукаріями», російською «араукариями» та англійською мовами «araucarias».

На лексичному рівні було ідентифіковано такі трансформації, як додавання та опущення. Трансформацію додавання можна побачити у словосполученні «Lieber Herr, ...» у перекладі англійською мовою «My dear sir;...». Саме тут ми бачимо, що було додано під час перекладу присвійний займенник «Му», також можна зазначити, що була використана конкретизація. Українською та російською мовами не була використана жодна трансформація.

У фрагменті речення «*in einer andern Welt, nicht in dieser*» перекладач на англійську мову використав трансформацію опущення, і фрагмент виглядає таким чином: «*in another world*», тобто він взагалі не переклав частину «*nicht in dieser*». Українською фрагмент звучить, як «в іншому світі, ніж цей», а російською «в другому міре, не в этом». Трансформацію додавання було використано під час перекладу англійською мовою «*es auch nur einen Tag lang in einer Wohnung mit solchen Araukarien auszuhalten*» – «*..and perhaps I could not endure to live a single day in a house with araucarias*». У перекладах українською та російською мовами дана трансформація не вживалась, та речення відповідають оригіналу.

На морфологічному рівні була використана трансформація заміни елементів мови. Мовою оригіналу слово сполучник «*ironisch spreche*» є дієприкметником. Проте в англійському варіанті дане словосполучення перекладається через прийменникове дієслово зі сполучником (*with*) «*speak with irony*». Українською та російською це словосполучення перекладено дієсловами: укр. «глузую» та рос. «иронизирую».

Трансформація – заміна елементів мови, яка наводиться в реченні через сполучник, як, наприклад, «*Bürgerlichkeit und Ordnung*», два іменника пов'язані сполучником «*und*», під час його перекладу українською мовою фахівець вилучив сполучник та замість двох іменників використав конструкцію «іменник + прикметник» – «*міщанського ладу*». Під час розгляду перекладу російською та англійською мовами можна побачити схожу ситуацію. Перекладачі використовували прикметник та іменник. Російською «*мещанским порядком*» та англійською – «*bourgeois life*».

На синтаксичному рівні було знайдено трансформації заміни компонентів речення місцями та заміну складнопідрядного речення на просте поширене.

Заміну компонентів речення: у вищенаведеному реченні «*Da ich schwieg, fuhr er fort: »Glauben Sie bitte nicht, daß ich ironisch spreche!«*» під час перекладу англійською мовою перекладач виконав заміну компонентів речення місцями, де він роз'єднав пряму мову вставною частиною, котра в оригіналі стояла на початку – «*Do not, please, think for a moment*» *he went on when I said nothing in reply*, «*that I speak with irony*». Під час перекладу українською «*Do not, please, think for a moment*» *he went on when I said nothing in reply*, «*that I speak with irony*» та російською «*Поскольку я промолчал, он продолжил: – Пожалуйста, не думайте, что я иронизирую!*» мовами перекла-

дачі не вдавалися до цієї трансформації та зберегли оригінальну структуру речення.

Складнопідрядне порівняльне речення з підрядним зв'язком, що поєднане за допомогою сполучника «*als*», є в тексті оригіналу та звучить як «*Lieber Herr, nichts liegt mir ferner, als diese Bürgerlichkeit und Ordnung etwa verlachen zu wollen*», проте в англійському перекладі цей підрядний зв'язок втрачається та речення стає звичайним простим реченням «*My dear sir, I would not for the world laugh at the bourgeois life*». В українській та російській мові ми можемо також помітити, що речення не були перекладені за допомогою сполучника підрядності, а лише перекладені простим реченням: українською «*Любий мій, я навіть не подумав би сміятися з цього міщанського ладу*» та російською «*Дорогой мой, я меньше всего хотел бы подтрунивать над этим мещанским порядком*».

Під час перекладу останнього фрагменту українською мовою фахівець використав трансформацію заміни компонентів речення місцями. У зазначеному фрагменті «*es auch nur einen Tag lang in einer Wohnung mit solchen Araukarien auszuhalten*» – «*і, мабуть, у такому помешканні з араукаріями не зміг би витримати жодного дня*». Під час перекладу англійською та російською мовами перекладачі не вдавалися до змін.

Отже, на нашу думку, усі переклади на трьох мовах є вдалими, перекладачі доречно використовують трансформації, вмільо передаючи сутність оригіналу, не спотворюючи форму.

Ми спостерігаємо значну лексичну реструктуризацію перекладеного фрагменту тексту, посилену граматичною заміною в перекладі англійською мовою, чого, у свою чергу, частково уникнули перекладачі з російської та української мов, зберігши структуру тексту оригіналу.

Головна проблема цього Кастанського світу – ізолюваність жителів. Каста – ізольоване співтовариство. Вони зарозуміло відносяться до решти світу. Для них характерно відчуження від історичного, від людського. Сутність загостреної напруги тут реалізується в суперечці двох героїв Йозефа Кнехта і Плінія Дезіньорі. Пліній виступає в якості критика кастанського світу. Кнехт знайомиться з ним, коли йому доручили вступити з ним в публічний диспут. У цій суперечці народжується їх дружба. Кнехт – слуга, служіння духу. Дезіньорі – з панів. Активно використовується контекст китайської культури. Китайський принцип з'єднання протилежностей – інь-ян – одне без іншого не існує. Життя потребує не тільки духовного, а й навпаки. Сенс потребує живого

втілення, його справжнє існування тільки в житті людей. Цьому присвячений і епіграф роману – він вигаданий – найважче повірити саме в існування цінностей душі, існують вони лише за рахунок того, що якісь люди в них вірять.

Тому «Степовий вовк» – це не останній крок. Занадто безлюдний світ чистої духовності. Кнехт виходить у звичайне життя, він стає домашнім учителем сина свого друга-опонента Дезіньорі. Цінності існують реально, тому що вони існують в душі конкретної дитини – загальна проблематика чистого мистецтва. Духовність, відірвана від життя, – це частина без цілого, що є фундаментом авторського нарративу досліджуваного роману. Для того, щоб наука існувала як практично орієнтована – потрібно примірятися з існуванням непотрібних речей.

Роман закінчується загибеллю героя, але він має варіанти можливості власної долі, ця точка його загибелі не є остаточною. Студенти Касталії пишуть життєпис замість іспитів.

По суті герой майже не побув справжнім учителем. Ця загибель – це відхід від проблеми показання результатів навчання. Він показав жертву, традиційний символ.

Висновки. Отже, на основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що усі перекладачі вдавалися до великої кількості трансформацій, які значною мірою вплинули на інтертекстову складову частину романів. В українському та англійському варіантах перекладу було збережено повтори. Крім того, найбільш детальним та точним виявився саме англійський переклад. Український перекладач вдавався до лексичних та граматичних трансформацій, при цьому в деяких випадках втрачався зміст уривку. Проте загалом усі варіанти перекладу виявилися достатньо вдалими.

Особливість інтертексту романів конкретизована на етапі відбору тексту (вираз голосу опо-

відача у вигаданому світі показує, що ключові сюжетні повороти оповіді формуються на основі певної події або низки подій); створює можливості для рецептивного модулювання ролі автора у творі; дозволяє розширити та уточнити поняття «масштаб подій», постійно приваблюючи дискурс роману («романний матеріал не вимагає ілюзії часу, оскільки незвичні події не можуть тривати роками»), здатність до розповіді повинна базуватися на деталях особистого життя героя. Ці деталі допомагають визначити джерело всюдисущності оповідача (тому вигадане ядро оповідання розповсюджується на весь текст твору).

Завдяки сучасній нарративній стратегії в різних місцях тексту примарна реальність романів Г. Гессе використовується або як об'єктивний виклад подій в уяві читача, або як випадкове представлення емоцій та психологічних станів, або як яскравий діалог між наратором та протангоністом. Коли відбувається однорідність повісті, раптовий відступ ролі свідомості не тільки матеріалізує описану ситуацію, але й матеріалізує її прийняття.

Поєднання цих двох компонентів оповідної просторової організації створює основу для розуміння фундаментальних змін у контексті літератури та всієї культури, щоб усвідомити потребу зрозуміти головний зміст гіпотези твору з несподіваної позиції для наратора.

Для наративного вивчення висловлювання Г. Гессе актуальні певні типи сприйняттявої концепції, особливо концепції текстової стратегії. Г. Гессе описує це явище в текстах, що меншою мірою відображається в перекладах, оскільки сприйняття читачем залежить не тільки від його суб'єктивної позиції, але ця концепція набула здатності покладатися на авторський нарративний вокабуляр, тому можна сказати, що це авторська концепція наративного аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. H. Kasper und D. Wuckel. Grundbegriffe der Literaturanalyse. Leipzig : BI, 1999. 454 S.
2. Адмоні В.Г. Історичний синтаксис німецької мови : посібник. Мелітополь : Вища школа, 1963. 336 с.
3. Ільїн І.П. Наратор : монографія. Харків : Intrada, 2004. 282 с.
4. Папуша І.В. Modus ponens. Нариси з нараторології : навч. посіб. Тернопіль : Вид-во «Крок», 2013. 259 с.
5. Рікер П. Сам як інший : посібник. Київ : Дух і літера, 2002. 458 с.
6. Фігури. В 4 т. Т.1 Оповідальний дискурс / Ж. Женетт ; пер. М. Перцова. Миколаїв : Наукова думка, 1998. 472 с.
7. H. Hesse. Das Glasperlenspiel Versuch einer Lebensbeschreibung des Magister Ludi Josef Knecht samt Knechts hinterlassenen Schriften. Herausgegeben von Hermann Hesse. 2 Bände. Fretz & Wasmuth: Roman. Zürich, 1943. 237 S.
8. H. Hesse. Der Steppenwolf: Roman. Switzerland, 1927. 277 S.
9. H. Hesse. Steppenwolf (Translated by Basil Creighton): Novel. Alabama, 2002. 264 p.
10. H. Hesse. The Glass Bead Game (Translated by Richard and Clara Winston): Novel. Princeton, 1949. 558 p.
11. Г. Гессе. Гра в бісер / пер. з нім. Є.О. Поповича. Харків : Фоліо, 2001. 510 с.
12. Г. Гессе. Игра в бисер / пер. Дора Львовна Каравкина. Санкт-Петербург : Стрела, 2014. 512 с.
13. Г. Гессе. Степной волк / пер. Соломона Константиновича. Иркутск : Пегас, 2011. 256 с.
14. Г. Гессе. Степовий вовк / пер. з нім. Євгена Поповича. Харків : Фоліо, 2012. 252 с.